

ЗАГАЛЬНІ СТРАТЕГІЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

У статті визначено педагогічні стратегії підтримки дітей із порушеннями опорно-рухового апарату в умовах закладах середньої освіти, особливості організації навчальної діяльності, загальні вимоги до освітнього середовища та основні завдання педагогічного впливу за різними сферами розвитку дитини. Мета роботи – з'ясувати особливості формування інклюзивного освітнього середовища для дітей із порушеннями опорно-рухового апарату. Методи дослідження: аналіз і узагальнення спеціальної літератури. Охарактеризовано особливості впливу порушень опорно-рухового апарату на розвиток дитини та специфіку формування когнітивної, мовленнєво-комунікативної та емоційно-вольової сфер. Проаналізовано труднощі, з якими стикається дитина в процесі засвоєння простору школи та під час отримання знань у закладах середньої освіти. Визначена стратегія організації навчальної діяльності дітей із порушеннями опорно-рухового апарату в умовах інклюзивної освіти. Виокремлено основні завдання педагогічного впливу на мовленнєво-комунікативну, когнітивну та емоційно-вольову сфери розвитку дитини та наведені основні напрями реалізації та вирішення цих завдань. Встановлено, що рухові порушення впливають на всі сфери розвитку дитини. Забезпечення отримання знань з опорою на збережені функції організму дитини відбувається шляхом застосування спеціального обладнання, електронних носіїв навчальної інформації, вибору найзручнішого засобу для фіксації навчальної інформації. Визначено, що основним завданням педагогічного впливу на мовленнєво-комунікативну сферу розвитку є формування кінестетичного сприймання органів артикуляції. Завданням впливу на когнітивну сферу, перш за все, є формування зорового, слухового і кінестетичного сприймання та стимуляції предметно-практичної та ігрової діяльності. Основним напрямом впливу на емоційно-вольову сферу є формування мотиваційної основи психічної діяльності.

Ключові слова: інклюзивна освіта, діти з порушеннями опорно-рухового апарату, освітнє середовище, освітня діяльність, мовленнєвий розвиток, психічний розвиток.

Сучасний шлях руху педагогіки в Україні визначений освітньою реформою, невід'ємною частиною якої є інклюзивна спрямованість навчання. В основі реформування системи освіти та розвитку інклюзивного напрямку лежать правові акти, конвенції, декларації впливових міжнародних організацій (Організації Об'єднаних Націй, ЮНЕСКО та ін.) [2; 7]. Положення Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю та основні положення Саламанської декларації захищають право всіх дітей без винятку на якісну освіту та отримання професії [9]. Вважається, що в питанні розвитку інклюзивного навчання Україна зробила потужний крок уперед, але дотепер існують певні труднощі в подоланні бар'єрів (психологічних, законодавчих та інших) під час побудови сучасних освітніх середовищ, які мають бути дружніми до дітей з особливими освітніми потребами, зручними та відкритими для найширшого громадського загалу [3].

Згідно з даними ВООЗ, приблизно 1,71 мільярда людей у світі страждають від порушень і хвороб опорно-рухового апарату (ОРА), що є провідним фактором інвалідизації у всьому світі, а в Україні число таких осіб продовжує збільшуватися і, згідно з прогнозами, така тенденція збережеться в найближчі десятиліття [10]. Значною часткою означеного контингенту осіб є діти віком до 16 років, більшістю серед яких є діти з наслідками дитячого церебрального паралічу (ДЦП). Поширеність ДЦП становить 2-3 випадки на 1000 живих немовлят. За даними МОЗ, в Україні зареєстровано близько 20 тис. хворих на ДЦП [10].

З огляду на вищевикладене ставимо за мету з'ясувати особливості формування інклюзивного освітнього середовища для дітей із порушеннями опорно-рухового апарату, які нині є численною та найуразливішою частиною дитячого населення країни.

Завдання роботи:

- 1) визначити специфічні ознаки впливу порушення ОРА на сфери розвитку дитини;
- 2) окреслити загальні вимоги до організації навчальної діяльності дітей з порушенням ОРА;
- 3) визначити завдання педагогічного впливу на мовленнєво-комунікативну, когнітивну та емоційно-вольову сфери дитини з порушенням опорно-рухового апарату.

Згідно із Законом України "Про освіту", особа з особливими освітніми потребами – це особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту [1]. До категорії таких осіб зараховано дітей із порушеннями ОРА [8].

Як показано в таблиці 1, рухові порушення впливають на різні сфери розвитку дитини. Так, порушення рухів очей, недорозвиток і затримка формування основних рухів (утримання голови, сидіння, ходьба) призводять до обмеження поля зору, що своєю чергою значно лімітує процес сприймання навколишнього світу, а також ускладнює розвиток довільної уваги, спричиняє недостатність просторового сприймання [6]. Рухові порушення обмежують предметно-практичну діяльність, що природно зумовлює недостатній розвиток предметного сприймання [5]. Рухова обмеженість ускладнює або робить неможливим маніпулювання предметами, сприймання їх на дотик. Таки порушення в поєднанні з недорозвитком зорово-моторної координації і мовлення значно перешкоджає розвитку пізнавальної діяльності.

Таблиця 1

Специфічні ознаки впливу порушення ОРА на сфери розвитку дитини

Сфери розвитку	Специфічні ознаки впливу порушення ОРА
Рухова сфера	Порушення рухів очей; недорозвиток зорово-моторної координації; недорозвиток і затримка формування найважливіших рухових функцій, ускладнене маніпулювання предметами, сприймання їх на дотик.
Когнітивна сфера	Збіднення процесу сприймання навколишнього світу, недостатність довільної уваги, просторового сприймання і пізнавальних процесів; недостатній розвиток предметного сприймання; ускладнений розвиток пізнавальної діяльності; обмежена предметно-практична діяльність; затримка формування абстрактного мислення.
Мовленнєво-комунікативна сфера	Повна відсутність мовлення (анартрія) або викривлений мовленнєвий розвиток (різні форми дизартрій); будь-які інші мовленнєві порушення, які безпосередньо не пов'язані з ДЦП; затримка формування понять, обмежене розуміння значення окремих слів.
Емоційно-вольова сфера	Емоційні розлади; підвищена збудженість, схильність до коливань настрою; порушення поведінки, афективні вибухи, інколи з агресивні прояви, реакції протесту стосовно дорослих; особистісна незрілість; егоцентризм, слабка орієнтованість у побутових і практичних життєвих питаннях; небажання самостійно практично діяти.

Специфічні ознаки впливу порушень ОРА на мисленнєву діяльність проявляються в затримці формування понять та абстрактного мислення. Обмежене або викривлене розуміння значення окремих слів має місце навіть у тих дітей, в яких до початку навчання був достатній словниковий запас [5]. За інтелектуальним розвитком діти з порушеннями ОРА можуть суттєво відрізнятись у межах своєї когорти – від достатнього рівня розвитку інтелекту до затримки психічного розвитку та порушення розумового розвитку [10].

Проблеми формування мовлення виникають у більшості дітей зі порушеннями ОРА [6]. Вони можуть бути такими: повна відсутність мовлення (анартрія); викривлений мовленнєвий розвиток, що пов'язано з недосконалістю іннервації мовленнєвого апарату (різні форми дизартрій), будь-які інші мовленнєві порушення, які безпосередньо не пов'язані з ДЦП [5].

Емоційні розлади в таких дітей проявляються у схильності до коливань настрою та підвищеної збудженості. Емоційна збудженість може сполучатися з порушеннями поведінки у вигляді рухової розгальмованості, афективних вибухів, інколи з агресивними проявами, реакціями протесту стосовно дорослих. Такі прояви підсилюються в новій для дитини обстановці, в разі виникнення втоми і є однією з причин шкільної дезадаптації [5].

Специфічні порушення діяльності і спілкування виникають на тлі диспропорційного розвитку особистості. Навіть достатній інтелектуальний розвиток часто поєднується з відсутністю самостійності та впевненості в собі. Особистісна незрілість виявлятиметься в егоцентризмі, наївності негативних суджень, дезорієнтованості, наприклад, у побутових і практичних життєвих питаннях. Із часом така диспропорційність збільшується: зростає небажання самостійно діяти, що може виявлятися навіть у дітей зі збереженою ручною діяльністю, які упродовж тривалого часу не опановують навички самообслуговування [5, 8].

Зрештою, виникають суттєві труднощі в навчанні та участі в суспільному житті. Так, труднощі пересування є наслідком у неспроможності дитини контролювати координацію рухів, силу м'язів. Під час навчально-виховного процесу такі діти стикаються з архітектурною недоступністю закладів освіти та прилеглої території (відсутність пандусів, підйомників, поручнів, ліфтів, досить широких дверей, відсутність спеціально облаштованих автобусів, місць для паркування тощо). Соціалізація дітей із порушеннями ОРА значно страждає у зв'язку з особливостями мовлення, які проявляються у вигляді нерозбірливості висловлювань внаслідок неповної рухливості органів артикуляційного апарату (парезів і паралічів), що справляє негативний вплив на якість спілкування. Труднощі спілкування виникають і внаслідок специфічного вигляду дитини – особливостей будови опорно-рухового апарату та інших ознак нейромоторного походження (наявність мимовільних насильницьких рухів, слинотеча, напіввідкрита ротова порожнина), що утворює неправдиве враження про рівень розвитку інтелекту і викликає почуття неприязні в оточуючих.

Організація навчальної діяльності дітей з порушенням ОРА. Дитина з порушенням ОРА стикається з труднощами при засвоєнні простору школи, тому вимагає доступності приміщень закладу освіти та прилеглої території з урахуванням вимог доступності будинків і споруд для маломобільних груп населення [1; 7]. У процесі навчання для забезпечення правильного положення тіла й голови необхідно застосовувати спеціальні сидіння, столи та подушечки, здійснювати пошук і способів, які сприяють найзручнішому сидінню. Для підтримки емоційної рівноваги перед тим, як здійснити переміщення дитини, необхідно попереджати її про те, в який спосіб буде змінено положення її тіла, та надавати необхідну кількість часу для пересування з місця на місце. Щоб уникнути втоми та її негативних наслідків у поведінці, треба організовувати додаткові перерви в роботі під час уроку. Зрештою, враховуючи обмеженість довільних рухів, необхідно продумати організацію робочого місця та забезпечити умови для уникнення прямого потрапляння сонячного проміння на дитину. Слід пам'ятати, що педагог несе відповідальність за здоров'я і життя такої дитини.

Загальні вимоги до освітнього середовища мають забезпечувати отримання знань з опорою на збережені функції організму дитини. Це може бути забезпечено (окрім спеціального обладнання) за допомогою

застосування електронних носіїв навчальної інформації, використання мобільних панелей, вибору (з боку батьків та дитини) і рекомендації (з боку педагогів) найзручнішого засобу для фіксації навчальної інформації, використанням перфокарт тощо [4].

Зважаючи на вищевикладене, ми розподілили в таблиці 2 стратегії підтримки дітей із порушеннями зору стосовно вимог до освітнього середовища та основних завдань педагогічного впливу на різні сфери розвитку дитини.

Таблиця 2

Стратегії підтримки дітей із порушеннями ОРА в освітньому середовищі

Загальні вимоги до освітнього середовища	Основні завдання педагогічного впливу		
	Мовленнєво-комунікативна сфера	Когнітивна сфера	Емоційно-вольова сфера
Доступність архітектури приміщення. Наявність спеціального обладнання: реабілітаційний стілець для тренування нижніх та верхніх кінцівок, плечового суглоба; стіл для дітей із порушеннями опорно-рухового апарату; стілець активності; стендар з опорою на спину, на груди або вертикалізатор.	Формування відчуття артикуляційних поз і рухів; застосування регулятивної функції внутрішнього мовлення та ритмічної організації руху; навчання предметно-дійового спілкування.	Формування зорового, слухового і кінестетичного сприймання; стимуляція предметно-практичної та ігрової діяльності; формування психологічних операцій і функцій уваги, пам'яті, мисленневих операцій.	Формування мотиваційної основи психічної діяльності; стимулювання прояву вольових зусиль.

Найбільшої уваги та кропіткої роботи з боку педагогів і дитини потребує розвиток мовлення. Цей процес має свою специфіку, яка пов'язана зі взаємозв'язком порушень мовленнєвої та загальної моторики з недостатністю кінестетичного сприймання (дитина слабо відчуває як положення своїх кінцівок, так і органів артикуляції). Саме тому основним завданням є формування відчуття артикуляційних поз і рухів. Дієвим засобом підвищення чутливості є використання вправ із спротивом, коли дитині пропонують із зусиллям штовхати губами, язиком предмет. Заохочення до предметно-дійового спілкування з оточуючими можна здійснити на основі закріплення зв'язку між словом, предметом та дією. Для засвоєння регулятивної функції внутрішнього мовлення та ритмічної організації руху можна використовувати методику навчання Андраша Петьо, шляхом виконання рухів під лічбу на основі однотипних інструкцій, що дає змогу розвинути розуміння простих фраз з опорою на показ і виконання та поступово перейти до здійснення рухів під керівництвом внутрішнього мовлення [4, 5].

Формування зорового, слухового і кінестетичного сприймання відбувається шляхом обстеження предметів на основі зору, слуху, дотику. З метою формування умінь сприймати та діяти необхідно постійно стимулювати предметно-практичну та ігрову діяльності. У процесі навчання треба зосереджувати увагу на формуванні психологічних операцій і функцій уваги, пам'яті, мисленневих операцій (аналізу, синтезу, прогнозування, порівняння, класифікації, узагальнення тощо) [5].

Дітям із порушеннями ОРА властиве порушення працездатності. Певна роль у виникненні таких порушень належить соціальним факторам, зокрема, вихованню дитини за типом гіперопіки. Результатом такого виховання є недорозвиток мотиваційної основи психічної діяльності, що призводить до слабкості прояву вольових зусиль, у тому числі і в тих випадках, коли треба почати спілкування, виконати завдання [8].

Учні з труднощами в навчанні потребують не авторитарних підходів, а зваженого, доброзичливого ставлення до дитини. Слід пам'ятати, що подолання труднощів у навчанні – це результат спільної тривалої і копіткої роботи педагогів, психологів, батьків і терапевтів.

Висновки. Особливості формування інклюзивного освітнього середовища для дітей із порушеннями ОРА полягають у специфіці організації навчальної діяльності, конкретних вимогах до облаштування просторово-фізичного середовища та розширення педагогічного впливу на мовленнєво-комунікативну, когнітивну та емоційно-вольову сфери дитини.

Особливістю психофізичного розвитку дітей із порушеннями ОРА є взаємозумовленість порушень у руховій, мовленнєво-комунікативній, когнітивній та емоційно-вольовій сферах.

Загальними вимогами до організації навчальної діяльності дітей із порушенням ОРА є: архітектурна доступність закладів освіти, застосування спеціального обладнання, врахування особливості сприйняття інформації та специфічних ріс психологічного розвитку і розвитку мовленнєво-комунікативної сфери.

Встановлено, що найбільшої уваги з боку педагогів і дитини потребує розвиток мовлення та комунікації. Основним завданням педагогічного впливу на цю сферу розвитку є формування кінестетичного сприймання органів артикуляції.

Визначено завдання педагогічного впливу на когнітивну та емоційно-вольову сферу. Підкреслено, що розвиток всіх видів діяльності має відбуватися як на заняттях із вузькими спеціалістами, так і у процесі надання допомоги всіма фахівцями команди супроводу такої дитини, що зумовлено тісним взаємозв'язком формування порушень.

Використана література:

1. Про освіту : Закон України від 16.07.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 25.03.2021)
2. Міжнародні документи зі сфери інклюзивної освіти. URL: <http://www.ussf.kiev.ua/news/323/> (дата звернення 25.03.2021).
3. Москалюк О. І. Інклюзивна освіта в контексті проблем, суперечностей та перспектив. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Вип. 1 (40). С. 172–174.
4. Мушинський В. П. Психолого-педагогічний супровід інклюзивного навчання в початковій школі. URL: <http://osvita-dnepr.com/index.php/metodichni-rekomendatsiji/1492-psikhologo-pedagogichnijsuprovid-inklyuzivnogo-navchannya-v-pochatkovij-shkoli> (дата звернення 25.03.2021).
5. Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів: навчально-методичний посібник / За заг. ред. М. А. Порошенко та ін. Київ, 2018. 252 с.
6. Подгорна В. В. Обґрунтування рухової корекції психофізичного стану у школярів із порушеннями розвитку. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2017. Вип. 5К (86). С. 261–264.
7. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України № 898 від 30 вересня 2020 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoi-serednoi-osviti-i300920-898> (дата звернення 25.03.2021)
8. Савчук Л. О., Колупаєва А. А. «Особлива» дитина в навчанні. Рівне, 2010. 44 с.
9. Саламанкская декларация и рамки действий по образованию лиц с особыми потребностями. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/pdf/salamanka.pdf (дата звернення 25.03.2021).
10. Церебральний параліч та інші органічні ураження головного мозку у дітей, які супроводжуються руховими порушеннями / Адаптована клінічна настанова, заснована на доказах. Київ, 2013. 121 с.

References:

1. Pro osvitu : Zakon Ukrayiny vid 16.07.2019. [Law of Ukraine «On Education» 2019, June]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (data zvernennia: 25.03.2021)
2. Mizhnarodni dokumenty zi sfery inklyuzyvnoyi osvity [International documents in the field of inclusive education]. URL: <http://www.ussf.kiev.ua/news/323/> (data zvernennia: 25.03.2021)
3. Moskalyuk, O. I. (2017). Inklyuzyvna osvita v konteksti problem, superechnostey ta perspektiv [Inclusive Education in the Context of Problems, Contradictions and Prospects]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu – Scientific Bulletin of Uzhgorod National University*. 1 (40). 172–174. [in Ukrainian]
4. Mushyn's'kyi, V. P. Psykholoho-pedahohichnyy suprovid inklyuzyvnoho navchannya v pochatkoviy shkoli [Psychological and pedagogical support of inclusive education in primary school]. URL: <http://osvita-dnepr.com/index.php/metodichni-rekomendatsiji/1492-psikhologo-pedagogichnijsuprovid-inklyuzivnogo-navchannya-v-pochatkovij-shkoli> (data zvernennia: 25.03.2021)
5. Orhanizatsiyno-metodychni zasady diyal'nosti inklyuzyvno-resursnykh tsentriv: navchal'no-metodychnyy posibnyk [Organizational and methodological principles of activity of inclusive-resource centers: educational-methodical handbook]. Kyiv : 2018. 252 s.
6. Podhorna V. V. (2017). Obgruntuvannya rukhovoyi korektsiyi psykhofizychnoho stanu u shkolyariv iz porushennyamy rozvytku [Justification correction motor psychophysical condition of students with disabilities]. *Naukovyy chasopys Natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova – Scientific journal of the National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov*. 5K (86), 261–264. [in Ukrainian].
7. Postanova pro deyaki pytannya derzhavnykh standartiv povnoyi zahal'noyi seredn'oyi osvity vid 30 veresnya 2020 r [Resolution on some issues of state standards of complete general secondary education of September 30, 2020]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoi-serednoi-osviti-i300920-898> (data zvernennia: 25.03.2021)
8. Savchuk, L. O. (2010) «Osoblyva» dytyna v navchanni [«Special» child in training]. Rivne. 44 s. [in Ukrainian]
9. Salamanskaya deklaratsiya i ramki deystviy po obrazovaniyu lits s osobymi potrebnostyami [Salamanca Declaration and Framework for Action on Education for Persons with Special Needs]. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/pdf/salamanka.pdf(data zvernennia: 25.03.2021)
10. Tserebral'nyy paralich ta inshi orhanichni urazhennya holovnoho mozku u ditey, yaki suprovodzhuyut'sya rukhovymy porushennyamy / Adaptovana klinichna nastanova, zasnovana na dokazakh [Cerebral palsy and other organic brain lesions in children with motor disorders / Adapted evidence-based clinical guidelines]. Kyiv. 121s [in Ukrainian]

Kavylina H. K., Podhorna V. V. General strategies for supporting children with disorders of musculoskeletal system in the conditions of inclusive environment

The article identifies pedagogical strategies to support children with musculoskeletal disorders in secondary education, organization of educational activities, general requirements for the educational environment and the main objectives of pedagogical influence in various areas of child development. Purpose: To find out the specifics of creating an inclusive educational environment for children with musculoskeletal disorders. Methods: Analysis and synthesis of the literature. Results: The peculiarities of the influence of musculoskeletal disorders on the child's development and the specifics of the formation of cognitive, speech-communicative and emotional-volitional spheres are characterized. The difficulties faced by the child in the process of mastering the space of school and during the acquisition of knowledge in secondary education are analyzed. The strategy of the organization of educational activity of children with disturbances of the musculoskeletal system in the conditions of inclusive education is defined. The main tasks of pedagogical influence on the speech-communicative, cognitive and emotional-volitional spheres of the child's development are singled out and the main directions of realization and solution of these tasks are given. Conclusions: It is established that motor disorders affect all areas of child development. Ensuring the acquisition of knowledge based on the preserved functions of the child's body is through the use of special equipment, electronic media of educational information, choosing the most convenient means for recording educational information. It is established that the main task of pedagogical influence on the speech-communicative sphere

of development is the formation of kinesthetic perception of articulatory organs. The task of influencing the cognitive sphere, first of all, is the formation of visual, auditory and kinesthetic perception and stimulation of subject-practical and game activities. The main direction of influence on the emotional and volitional sphere is the formation of the motivational basis of mental activity.

Key words: *inclusive education, children with musculoskeletal disorders, educational environment, educational activity, speech development, mental development.*